

ופליגי מפרשי המדרש בכוונת המאמר, דיש מפרשים¹⁶ שזהו שבחם של יעקב ומשה, דאע"פ שהובטחו מאת ה', מ"מ לא סמכו על ההבטחה¹⁷, כי יראו שמא גרם החטא¹⁸ ושוב אינם ראויים לקיום הבטחה זו¹⁹; אבל יש מפרשים²⁰ שכוונת המדרש ש"אין ללמוד מהם, שהראוי שלא לירא", אלא להיות "נכון" לבו בטוח בה²² [וכדמשמע מפשטות המשך דברי המדרש שם, שמביא מה "שהנביא מקנח את ישי-ראל ואומר להם²³ ותשכח ה' עושך גו' ותפחד תמיד כל היום גו'", שהנביא הוכיח את ישראל על זה שהיו מפחדים כו'²⁴].

16 ראה פי' אב"א (לר' אברהם בן אשר) באור השכל על ב"ר שם (ויניציאה, שכת) - גזכר במת"כ לב"ר שם. גזר הקודש (השלם) שם. וכ"ה בעקידה (וישלח) שער כו בסופו. ועוד.

17 וכהדיעה במדרש שם (אות ב) "אין הבטחה לצדיק בעוה"ז" (ראה מפרשים שם). וראה ביאור דיעה זו ע"ד החסידות - ביאור"ז להצ"צ ע' קצב (וראה שם ע' קצא, שעבודתם היא למעלה מגדר בטחון. ע"ש).

18 כמפורש בחז"ל (ברכות ד, א. ועד"ז ברש"י וישלח לב, יא) בנוגע ליעקב, שפחד "שמא יגרום החטא".

19 כ"ה במפרשי המדרש שם. ובעקידה שם, שזהו להורות "כי לא מצד קוצר בטחון וחסרון אמנה כו' כ"א מפני שחייב משלימות פעולותיהם לעשות כו' (להשתדל בדרכי הטבע להנצל). וראה הנסמן לקמן הערה 48.

20 יפה תואר (השלם) לב"ר שם [ומציין ל-סוגיית הש"ס בברכות (ס, א). ע"ש. וראה מפרשי הע"י שם. נתיבות עולם (להמהר"ל) נתיב הבטחון. ואכ"מ]. וראה פי' אור השכל שם (סד"ה שני בני אדם), ואפשר שנחשב לטעות ליעקב ולמשה מה שנתיראו. ועוד.

21 תהלים קיב, ז. ברכות שם.

22 ופליג אמ"ד אין הבטחה לצדיקים בעוה"ז (יפ"ת שם).

23 ישע' נא, יג.

24 וראה מפרשים שבהערה 16 ביאור דברי המדרש שם (לשיטתם).

כתובי כיצד הגיעה שמועה זו לפרעה¹⁰. אבל אין זה מתרץ אמאי סיפר הכתוב ע"ד יראתו של משה].

ולכן מביא רש"י פירוש המדרש, שיר-אתו זו של משה ה"ה דאגה שמא אין ישראל ראויין להגאל.

ב. והנה כיון שאין מקרא יוצא מידי פשוטו (ובפרט בנדו"ד, שלא זו בלבד ש-לא הסתפק רש"י בפירוש המדרש, אלא עוד מקדים "כפשוטו" לפני "מדרשו"), עכצ"ל, שגם לפי הפירוש הפשוט ב"ויירא משה" - שהי' ירא לנפשו, מפני שנודע הדבר שהרג את המצרי - יש ביאור וטעם (עכ"פ ע"ד הדרוש) לכך שענין זה נאמר בכתוב.

ויש להקדים דברי המדרש¹¹ על ה-פסוק¹² "ויירא יעקב מאד ויצר לו" - "ר' פנחס בשם ר' ראובן, שני בני אדם הבטיחון הקב"ה ונתייראו, הבחור שבאבות והבחור שבנביאים, הבחור שבאבות זה יעקב. . ואמר לו הקב"ה והנה אנכי עמך¹³, ובסוף נתיירא שנאמר ויירא יעקב. הבחור שב-נביאים זה משה. . וא"ל הקב"ה כי אהי' עמך¹⁴ ולבסוף נתיירא ויאמר ה' אל משה אל תירא אותו¹⁵, אינו אומר על תירא אותו אלא למי שנתיירא".

"ויפן (משה) כה וכה וירא כי אין איש" (לעיל ב, יב. וראה רש"י שם. ואכ"מ), וא"כ מסתבר שהם הלשינו עליו.

9 נוסף לזה שנוגע לקמן, לענין זמן חזרת משה למצרים, שצ"ל לאחר "כי מתו כל האנשים גו'" (פרשתנו ד, יט ובפרש"י שם). וראה רש"י לעיל (ב, יג) "דתן ואבירם. . שהותירו את המן". ועוד.

10 אף ש"ויפן כה וכה וירא כי אין איש" (כנ"ל הערה 8).

11 ב"ר ר"פ עו.

12 וישלח לב, ח.

13 ויצא כח, טו.

14 פרשתנו ג, יב.

15 חוקת כא, לד.

אשר יעשה טוב ולא יחטא), במכ"ש וק"ו מזה שאפילו יעקב אבינו חשש שמא גרם החטא³⁰.

ג. לכאורה יש לבאר זה:

ענין הבטחון מיוסד על האמונה שהכל מאת הבורא ית', דכשנמצא במיצר וצרה, אין זה מפני שיש שליטה ח"ו למי שמציר לו באיזה אופן שהוא, רק הכל הוא מן השמים. ובמילא הוא במנוחה גמורה, כי ממה-נפשך: אם לא מגיעה לו שום רעה, הרי וודאי שהקב"ה יחלצהו מזה [וזהו גם כשאין שום מקום בדרך הטבע שינצל, כי מי יאמר לו מה תעשה ובידו לשנות ה-טבעי]: ואם אינו ראוי לחסד זה (ומגיע לו עונש זה), עדיין נפשו במנוחה גמורה, כי יודע בבירור שאין צרתו תוצאה מהדבר ההוא אלא אך ורק מהקב"ה בלבד, שלא יצא י"ח לפני בוראו ולכן הביאו בצרה הזאת, וא"כ אין יראתו אלא מהקב"ה לבד [ועוד זאת, שזה גופא הוא לטובתו, כידוע שגם עונשי התורה הם חסדו של הקב"ה, לנקות את האדם מפגם העבירה, וא"כ אין מקום לדאגה ויראה].

ועפ"ז מובן שאין הדברים סותרים זל"ז, דיכול להיות בבטחון גמור בהשם, אף ש-יודע שיתכן ש"גרם החטא" ולא יזכה להנצל מהצרה, כי אין זה גורע ממנוחת נפשו בידעו שכל הנעשה עמו הוא מאתו ית'.

ומה שכתבו המפרשים שלדעת המדרש "ראוי שלא לירא" (ואין ללמוד מיעקב ומשה שהיו יראים), היינו לפי שמפשטות

ויש לעיין בדעת המפרשים, שהראוי שלא לירא³¹, דמהו החסרון בכך שחושש "שמא גרם החטא"? [דלכאורה אדרבה, זוהי מעלה גדולה ביותר, שכ"כ גדלה מדת הענוה שלו³², שתמיד מתיירא שמא אין עבודתו שלימה ויש בו חטא³³].

אך, שאלה זו היא בכללות מדת ה-בטחון שנצטוונו בה³⁴: פירוש "בטחון" אינו רק אמונה ביכולת ה' להטיבו ולחלצו מצרה כו', אלא שבוטח בה' שכן יעשה בפועל, שהדבר וודאי אצלו עד שהוא במנוחה גמורה ואינו דואג כלל, וכמבואר בחובת הלבבות³⁵, ש"מהות הבטחון הוא מנוחת נפש הבוטח, ושיהי' לבו סמוך על מי שבטח עליו שיעשה הטוב והנכון לו בענין אשר יבטח עליו".

וצריך ביאור, מהו היסוד לוודאות זו, דכיון שאפילו כשיש הבטחה מפורשת מאת ה' יתכן שלא תתקיים ההבטחה "שמא גרם החטא", כ"ש וק"ו כשאין הבטחה מפורשת. והרי חשש זה ד"שמא גרם החטא" קיים אצל כאו"א (וכמ"ש³⁶ אין צדיק בארץ

25) ראה תניא אגה"ק (ס"ב): מפני היות קטן יעקב במאד מאד בעיניו כו' שמא יגרום החטא ש-נדמה בעיניו שחטא.

26) וכקושיית מפרשי הע"י ברכות שם על הג-הגת הלל ש"אמר מובטח אני שאין זה בתוך ביתי". ע"ש.

27) כמפורש בכו"כ כתובים שצריכים לבטוח בה' (הובאו כמה מהם בראשית חכמה שער האהבה פי"ב). — ובשערי תשובה לרבינו יונה (שער ג אות לב) שהוא בכלל הציווי (שופטים כ, א. — וכדעת הרמב"ם (סהמ"צ מל"ת נח) שהוא ציווי ולא הבטחה) "כי תצא למלחמה גו' לא תירא מהם" — "שאם יראה האדם כי צרה קרובה תהי' ישועת ה' בלבו ויבטח עלי'".

28) שער הבטחון רפ"א. ועד"ז בפתיחה שלו לשער הבטחון (ד"ה אך תועלת הבטחון). ועוד. וראה גם כד הקמח (להבחי' ערך בטחון "שלא יתערב שום ספק בבטחונו כו'").

29) קהלת ז, כ.

30) להעיר מכד הקמח שם: "והמאמין יתכן

שלא יהי' בוטח כי לפעמים ירא שמא יגרום החטא (ובהמשך הענין שם מביא מיעקב אבינו. ע"ש).

31) ראה רבינו יונה שהובא בכד הקמח שם.

ועוד. וראה לקו"ש ח"ג ע' 883 ובהנעתק בשוה"ג שם.

וצריך ביאור: אע"פ שרחמי השם הם גם על מי „שאינו ראוי“, הרי מ"מ יתכן שמגיע לאדם עונש על מעשיו הלא טו-בים³⁵? ומהו היסוד של מדת הבטחון, שה-אדם בטוח שהקב"ה יטיב לו (אף אם אינו ראוי לכך)?

ה. ויובן זה ע"פ דברי רבינו הצ"צ (שהובאו כמה פעמים ע"י כ"ק מו"ח אדמו"ר³⁶), שענה לאחד שהתחנן אצלו ל-עורר רחמים על חולה מסוכן ח"ו³⁷ – „טראכט גוט – וועט זיין גוט“ („חשוב טוב ויהי טוב“). ומשמע מדבריו, שעצם המח-שבה לטובה (הבטחון) תביא לתוצאות טו-בות (ובטוב הנראה והנגלה).

ונראה לבאר כוונת הדברים:

חובת הבטחון שנצטוונו עליה אינה רק פרט (ותוצאה בדרך ממילא) מהאמונה שהכל בידי שמים ושהקב"ה הוא חנון ו-רחום, דאין צורך בחיוב מיוחד ע"ז. אלא חובה זו היא עבודה בפ"ע, שמהותה ו-גדרה – שהאדם יסמוך וישען על הקב"ה, עד שישליך כל גורלו ביד השם, כמ"ש³⁸ „השלך על ה' יהבך“, שאין לו שום משען

הכתובים משמע, שהיו יראים מהדבר ה-מציר, דיעקב ה' ירא מעשו, כמ"ש „ויירא יעקב מאד ויצר לו (ולכן) ויחץ את העם גו“, וכן במשה „אל תירא אותו“ – ויראה זו מורה שתסר בשלימות הבטחון ב-הקב"ה.

ד. אבל אין ביאור זה מספיק. כי ענינה של מדת הבטחון בפשטות אינו רק המצב דמנוחת הנפש, אלא שבוטח שיהי' טוב לו בטוב הנראה והנגלה דוקא, כי הקב"ה יחלצהו מצרתו כו'.

ולפי הביאור הנ"ל יוצא, שענין ה-בטחון לפי פשטות ענינו אינו שייך אצל רוב ישראל (דאין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא³⁹, ומיהו זה אשר יוכל לפ-סוק על עצמו שהוא ראוי לחסדי הקב"ה), וענין הבטחון אצלם הוא בעיקר בכך שגם אם לא יזכו לחסדי ה' הרי הם במנוחת הנפש כיון שהכל הוא מאת הבורא (והוא גם לטובתם, אלא שאינה טובה נראית ונגלית).

[ורק צדיקים גמורים ששלמים בעבו-דתם ואינם חוששים⁴⁰ שמא גרם החטא, רק הם יכולים לבטוח⁴¹ שיהי' טוב להם בטוב הנראה והנגלה].

ובחובת הלבבות⁴² כ' (בביאור „הסי-בות אשר בהן יתכן הבטחון“), „שיהי' מי שבטח עליו בתכלית הנדיבות והחסד למי שראוי לו ולמי שאינו ראוי לו ותהי' נדי-בותו מתמדת וחסדו נמשך לא יכרת ולא יפסק“, הרי שענין הבטחון מיוסד על זה שהקב"ה מטיב גם „למי שאינו ראוי“.

(35) ואף שצריך ש„תהי' השגחתו חזקה כו' לקיים מה שחייבו בו הבורא מעבודתו כו' כדי שיהי' הבורא מסכים לו במה שהוא בוטח עליו כו' (חובת הלבבות שם פ"ג הקדמה הרביעית) – זהו רק כדי שהנהגתו עתה לא תסתור בטחונו בהשם, כי לא יתכן לבטוח בה' וביחד עם זה להיות „ממרה אותו“ (כמבואר שם, וראה שם המשל מהנהגת בני אדם), אבל יסוד וסיבת הבטחון בהשם הוא לפי שחסדי השם הם על הכל. וראה שם רפ"ב שהסיבה הא-לבטחון היא „הרחמים והחמלה והאהבה“, וכ"כ שם רפ"ג ש„הבורא ית' מרחם על האדם יותר מכל מרחם“.

(36) ראה אגרות קודש שלו ח"ב ע' תקלו. ח"ז ע' קצז.

(37) כפסק הרמ"א יו"ד סו"ס שלה.

(38) תהלים נה, כג.

(32) ראה כד הקמח שם. מפרשי הע"י ברכות הנ"ל.

(33) ולהדיעה במדרש „אין הבטחה לצדיק ב' עוה"ז“, הרי אדרבה, צדיקים אין סומכין (אפילו) על הבטחה כו'.

(34) שער הבטחון פ"ב (הסיבה השביעית). וכן שם פ"ג (הקדמה הא' ענין הששי). וראה שם ספ"א.

וזהו תוכן הציווי „בטח בה“⁴¹ (וכיו"ב) — שהאדם צריך להשליך את יהבו על הקב"ה שייטיב לו בטוב הנראה והנגלה, וכאשר הוא סומך אך ורק על הקב"ה לבד (מבלי לעשות חשבונות, אם אפשר לו להנצל כו'), אזי ההנהגה עמו מלמעלה הוא מדה כנגד מדה⁴², שהקב"ה שומר עליו ומרחם עליו גם אם ע"פ חשבון אינו ראוי לכך שיהי' טוב לו⁴³ בטוב הנראה והנגלה דוקא⁴⁴.

וזהו פירוש דברי הצ"צ, שהבטחון עצמו יביא לתוצאות טובות, שאינו ענין צדדי לבד בבטחון, אלא זהו גדר הבטחון שנצטוינו עליו.

ו. ע"פ הנ"ל יש לומר, שזוהי כוונת הכתוב בפרשתנו, שמספר על יראתו של משה כששמע מהעברי „הלהרגני גו' כ" אשר הרגת את המצרי" — להשמיענו יסוד הנ"ל במדת הבטחון, שהבטחון עצמו הוא המביא וגורם לישועת ה', ומכלל הן אתה שומע לאו, דזה שהאדם לא נחלץ מצרה ה"ז מפני שהי' חסר בבטחון שלו⁴⁵.

מכתר שם טוב (סי' שפב), כשרוצין ליפרע העונש למי שראוי לעונש אזי נוטלין ממנו מדריגת ה- בטחון.

41) תהלים לו, ג. שם קטו, ט. ועד"ז בכ"מ. — וראה לעיל הערה 27.

42) להעיר מזהר תצוה (קפד, ב) „עלמא עילאה לא יהיב לי' (לעלמא תתאה) אלא כגוונא דאיהו קיימא, אי איהו קיימא בנהירו דאנפין מתתא כדון הכי נהרין לי' מעילא, ואי איהו קיימא בעציבו כו"ו. וראה ס' אגרות קודש דהצ"צ (ע' שכד ואילך).

43) להעיר מתניא אגה"ק (סו"ס יא), „ובאמונה זו באמת נעשה הכל טוב גם בגלו" (וראה ביאורו להצ"צ ע' קצד). ועד"ז בנתיבות עולם שם.

44) ראה ברכות שם „אתנת, א"ל יסורים בעי ההוא גברא לאתויי אנפשי' דכתיב (איוב ג, כד) פחד פחדתי ויאתיני גו"ו (הובא כיפ"ת השלם הנ"ל), והיינו כי אם הי' בוטח בה' בלי שום דאגה ויראה, הי' ניצול מיסורים כו'. וראה נתיבות עולם שם.

בעולם בלעדו ית'. ויש לומר, שזוהי ה- כוונה במ"ש בחובת הלבבות⁴⁶ שבטחון הוא „כעבד האסור אשר הוא בבית הבור ברשות אדוניו“, שכל בטחונו של האסיר הוא רק על אדונו, ש„מסור בידו, ולא יוכל אדם להזיקו ולהועילו כו' זולתו“.

[ולכן מובן, שבטחון זה בהקב"ה הוא באופן שאין המצב הטבעי משנה כלל, וגם אם ע"פ דרכי הטבע נמנע שינצל, הרי הוא סומך על הקב"ה, שאינו מוגבל בחוקי הטבע חו"ו].

וזה גופא הוא יסוד לבטחונו של האדם שהקב"ה ייטיב לו בטוב הנראה והנגלה, גם אם אינו ראוי לחסד זה:

אין הפירוש בבטחון, שמאמין, שכיון שחסדי השם הם בלי מדידה והגבלה, בין לראוי בין למי שאינו ראוי, לכן הוא יקבל את חסדי השם בלי שום עבודה מצדו (כי לפ"ז בטל כל הענין דשכר ועונש) — אלא בטחון הוא עבודה ויגיעה בנפשו, והיא מביאה את חסדי השם הבאים כתוצאה מעבודת ויגיעת האדם לבטוח בה': ע"י שהאדם סומך באמת ובעומק נשמתו רק על הקב"ה לבד, עד שאינו דואג כלל, הרי התעוררות זו גופא פועלת שהקב"ה מ- תנהג עמו באופן זה, שמטיב עמו (גם אם לולא זאת אינו ראוי לזה)⁴⁷.

39) שם פ"ב הסיבה הששית. שם פ"ג הקדמה הא' הענין החמישי.

40) וכן מפורש בעיקרים (מ"ד ספמ"ו), „אמר הכתוב (תהלים לב, י) והבוטח בה' חסד יסובבנו, כלומר אף אם אינו ראוי מצד עצמו מדרך הבטחון להמשיך חסד חנם על הבוטחים בהשם“ (וראה שם פמ"ז „אילו הי' מקוה כראוי לא הי' החסד נמנע מצד השם“). וכ"כ בכד הקמח שם: „ובוטח בה' ישוגב מן הצרה בשכר הבטחון אע"פ שהיתה הצרה ראוי לבוא עליו“. וראה נתיבות עולם נתיב הבטחון קרוב לסופו. ועוד. וראה גם יל"ש ישעי' (רמז תעג), „יש ביניכם ירא שמים כו' בטחו בשמי והוא עומד לכם כו' שכל מי שבוטח בשמי אני מצילו“ — ולהעיר